

แพรวสำนักพิมพ์

นิทานเวตาล

พระนิพนธ์ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ

๙๙พรอสำนักพิมพ์

นิทานเวตาล

พระนิพนธ์

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ

พระราชธิดาทรงอ่านหนังสือตลอดแล้วก็สำแดงอาการพิโรธ ตรัสแก่นางนม ด้วยสำเนียงอันขุ่นแค้นว่า “นี่แกเป็นอะไรไปจึงบังอาจนำหนังสือนี้มาให้ คนโง่ ที่เขียนหนังสือแต่งฉันที่ไม่เป็นก็แค้นจะแต่งกับเขาด้วย คนแต่งฉันทีไรๆ เช่นนี้ยังอาจมาแต่งถวายพระราชธิดา อยากรู้ว่าเรียนหนังสือมาแต่สำนักไหน จึงเลวถึงเท่านี้” นางตรัสพลางทรงฉีกหนังสือตอนที่ว่า “ศศิไซรับไยดี” ส่งให้นางนมแล้วตรัสว่า “แกจงนำเอาคำตอบนี้ไปให้ชายที่แต่งฉันที่ไม่เป็น แลตัวแกเองจงอย่าทำเอื้อมอาจถือหนังสือเข้ามาเช่นนี้อีกเป็นอันขาด”

บางตอนจากนิทานเวตาล

เรื่องที่ ๑

การอ่านดีจรรบาทุกแห่งที่วัด

น.ม.ส.กับนิทานเวตาล

ทรงใช้นามปากกา น.ม.ส. ไม่ว่าจะเป็นนิพนธ์ร้อยแก้วหรือ กาพย์กลอน ถ้าเป็นของ น.ม.ส.แล้ว เราจะเห็นว่ามีส่วน โวหารวิเศษกว่าของผู้อื่น และอาจกล่าวได้ว่า กรมหมื่น พิทยาลงกรณ์เป็นกวีผู้เดียวที่นิพนธ์กวีโดยไม่ได้เลียนของเก่า คำฉันทหรือบทกาพย์กลอนอื่นของพระองค์ มีส่วนโวหาร และภาษาของพระองค์เอง ในทางร้อยแก้วนั้น ส่วนของ น.ม.ส.เป็นส่วนที่มีชีวิตชีวา มีหรรษาสนอยู่ด้วยเสมอ... นิทานเวตาล เป็นเรื่องนิทานจากอินเดีย ทรงเรียบเรียงจาก ต้นฉบับภาษาอังกฤษของเบอร์ตัน ถ้าผู้ศึกษาต้องการศึกษา ส่วน น.ม.ส.แล้วควรได้อ่านเรื่องนี้

นายตำรา ณ เมืองใต้

.....

นิทานเวตาล ประกอบด้วยอรรถรสมากมายหลายอย่าง ส่วน บางตอนมีโคลงฉันท์เป็นคติธรรม และข้อคิดคลุกเคล้า ตลอดเล่ม

ประพัทธ์ ตรีณรงค์

.....

นิทานเวตาล เป็นงานประพันธ์ชิ้นสำคัญที่แสดงลีลาการเขียน ร้อยแก้วของ น.ม.ส. ได้อย่างดีเยี่ยม แต่คำประพันธ์ร้อยกรอง บางบทที่แทรกอยู่ในนิทานเรื่องต่างๆ นั้น ไม่ไพเราะกลมกลืน กับเนื้อเรื่องเท่าที่ควร ซึ่งถ้าไม่มีแทรกเอาไว้ คงจะทำให้อ่าน ร้อยแก้วได้ราบรื่นตลอดไปได้กว่า ความไพเราะและความ แจ่มแจ้งในท่วงทำนองการบรรยายร้อยแก้วของ น.ม.ส. ใน เรื่องนี้มีเพียงใดไม่จำเป็นต้องกล่าว ผู้ที่อ่านมาแล้วย่อมตระหนัก ในความจริงข้อนี้ได้ดีด้วยตัวเอง นิทานเวตาลเป็นวรรณคดี สันสกฤตในยุคกลางที่มีการดำเนินเรื่องกระชับ ดีกว่าร้อยแก้ว ในสมัยแรกๆ ของสันสกฤต (คริสต์ศตวรรษที่ ๗-๘) เนื้อเรื่อง ไม่ยืดเยื้อ แม้จะมีนิทานซ้อนนิทานอยู่บ้างเล็กน้อยตามแบบ นิทานสันสกฤต แต่ก็ไม่ถึงกับทำให้เบื่อหน่าย หนังสือเรื่องนี้ ไม่ใช่งานที่แสดงคำสอนที่แท้จริงในศาสนาพราหมณ์ แต่ก็ ไม่แสดงคำสอนในศาสนาพุทธและศาสนาไชนะอย่างแจ่มชัด แม้จะมีปรากฏอยู่บ้าง เพียงแต่มีแนวสั่งสอนบางอย่างเอนเอียง ไปทางลัทธิตันตระ และอธิบายเกี่ยวกับธรรมศาสตร์ นิติศาสตร์ และกามศาสตร์อยู่บ้างบางตอน อย่างไรก็ตาม เราอาจจะนับเรื่องนี้เป็นวรรณคดีคำสอน (Didactic Literature) ได้เรื่องหนึ่ง แม้จะไม่ค่อยมีอะไรเป็นขึ้นเป็นอันในทางสั่งสอนเท่าใดนัก

ศักดิ์ศรี แยมันดดา

ในทางภาษาและวรรณคดี กรมหมื่นพิทยาลงกรณทรงได้รับพระเกียรติสูงสุด ใช้พระนามแฝงว่า น.ม.ส. อันเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ทรงแต่งหนังสือไว้มาก ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและกวีนิพนธ์ ทรงเคร่งครัดในการใช้ภาษาและถ้อยคำให้ถูกต้อง ทรงเป็นนักเขียนและกวีที่มีโวหารพิเศษ ทรงมีอารมณ์ในการแต่งหนังสืออย่างมาก จึงทำให้พระนิพนธ์แทบทุกเรื่องของพระองค์จับจิตติดใจผู้อ่าน

การที่นักอ่านวรรณคดีต่างลงความเห็นพ้องกันเช่นนี้ ก็ย่อมจะเป็นข้อสะกิดใจให้คิดว่า บทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. มีลักษณะดีเด่นดังกล่าวจริงหรือไม่ ผู้เขียนเองได้เคยศึกษาบทพระนิพนธ์ของพระองค์มาบ้าง จึงพอที่จะสรุปได้ว่า การที่บทพระนิพนธ์ของพระองค์ได้รับการยกย่องว่าดีเด่นนั้นเกิดจาก

๑. ทรงมีพระปรีชาสามารถยิ่งในการสรรคำสำนวนโวหารและระบบสัมผัสต่าง ๆ ซึ่งนับว่าเป็นอลังการอย่างหนึ่งที่ทำให้บทพระนิพนธ์ของพระองค์คมคายและไพเราะยิ่ง

๒. ทรงแทรกอารมณ์ขันลงในบทพระนิพนธ์โดยเฉพาะประเภทร้อยแก้ว จะเห็นได้ว่าอารมณ์ขันที่ปรากฏอยู่ในพระนิพนธ์นั้น ผู้อ่านต้องขบจึงจะเห็นขัน

๓. ทรงแสดงข้อคิดเห็นส่วนพระองค์เกี่ยวกับด้านต่าง ๆ เช่น ภาษา วรรณคดี การเมือง เป็นต้น ซึ่งข้อคิดเหล่านั้นให้ทั้ง

ความเพลิดเพลิน และเสริมสร้างสติปัญญาแก่ผู้อ่านอย่างมาก
ทั้งยังเป็นข้อคิดที่ทันสมัยอยู่เสมอ

เจือ สตะเวทิน

ความรู้่มรวยเสน่ห์ของ *นิทานเวตาล* นอกจากจะอยู่ที่เนื้อเรื่องของตัวนิทานแล้ว อารมณ์ขันของ น.ม.ส. ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เสริมรสชาติตามแบบไทยๆ อารมณ์ขันใน *นิทานเวตาล* พบได้จากการใช้สำนวนหรือคำที่ออกจะประชดตัวละครบ้าง คำที่ให้ภาพชัดแย้งกับบริบทบ้าง หรือคำง่ายๆ แต่ให้ภาพน่าขบขัน

ชเนศ เวศร์ภาดา

การอ่าน *นิทานเวตาล* ให้ได้รสชาติสูงสุด มิใช่อ่านเพียงให้ได้รสความเพลิดเพลินเท่านั้น พินิจตัวอย่างเค้าโครงหลักของเรื่องและข้อความที่ยกมาแล้วจะเห็นว่า ทุกคำ ทุกความ มีความหมาย ซ่อนเงื่อนซ่อนปมไว้หลายชั้นหลายเชิง การอ่านความหมายระหว่างบรรทัดจึงเป็นความสนุกทางปัญญาอย่างหนึ่ง ผู้อ่านจะพบว่า ผู้ที่ได้ชื่อว่า “ปราชญ์กวี” เช่น น.ม.ส. ทรงพระอัจฉริยภาพลึกล้ำเพียงใด และหากได้อ่านความหมายระหว่างบรรทัดของนิทานทุกเรื่องที่ซ่อนอยู่ภายในโครงเรื่องใหญ่ ก็จะพบความสลับซับซ้อน และเกิดความสนุกสนาน

ทางปัญญาในทุกส่วนเลี้ยวของ นิทานเวตาล โลกทัศน์ และ
ภูมิปัญญาตะวันออก ตลอดจนไหวพริบปฏิภาณที่แฝงฝังอยู่
ในเรื่อง บอกผู้อ่านว่า นิทานเวตาลโดยตัวของมันเอง จาก
ต้นฉบับสันสกฤตโบราณดั้งเดิม “มิใช่ธรรมดา” เมื่อบวกกับ
ความลึกล้ำของปราชญ์กวีไทยเช่น น.ม.ส. ซึ่งเป็นรัตนกวีแห่ง
ราชสำนักสยามด้วยแล้ว ก็ยิ่ง “ไม่ธรรมดา” อย่างแน่นอน

การอ่านเพื่อความเข้าใจ “สาร” ที่ซ่อนอยู่อย่างลึกซึ้ง และ
น่าจะสื่อโดยความตั้งใจขององค์ผู้นิพนธ์ จะชัดเจนยิ่งขึ้น ถ้า
ผู้อ่านเอา นิทานเวตาลวางลงในบริบทสังคมไทยในสมัยรัชกาล
ที่ ๖ ถึงรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนเปลี่ยนแปลง
การปกครอง ๒๔๗๕ ด้วย และศึกษาพระประวัติของ น.ม.ส.
ควบคู่กันไป

ชลธิรา สัตยาวัฒนา

คำนำสำนักพิมพ์

กว่า ๒,๕๐๐ ปีที่วรรณคดีอินเดียโบราณเรื่อง *เวตาลปัญญา-
วิสติ* หรือ *นิทานเวตาล ๒๕ เรื่อง* อุบัติขึ้นในวรรณพิภพ
ด้วยภาษาสันสกฤต และโดยแต่เดิมนับได้ว่าเป็นวรรณกรรม
मुखपाठที่เล่าต่อกันมาด้วยปาก เผยแพร่ทั่วไปในชมพูทวีป
ทั้งนี้เพื่อความบันเทิงเรีงรมย์ดังที่เสฐียรโกเศศใช้คำว่า
“เพื่อความพอใจของมนุษย์” แต่ขณะเดียวกันก็ได้
สอดแทรกคติธรรมคำสอนไว้เป็นเครื่องกลมเกลายจิตใจ
จวบเมื่อภาษาเล่าด้วยปากเจริญขึ้นเป็นตัวอักษรและ
ภาษาเขียน จึงได้มีการบันทึกเรื่องเล่าเหล่านั้นไว้เป็น
ลายลักษณ์อักษร ดังที่ปรากฏทราบต่อมาว่า คิวทาสคือผู้ที่
แต่ง *นิทานเวตาล* ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต แล้วโสมทเวะ
คือผู้รวบรวม *นิทานเวตาล* กับนิทานอื่นๆ เข้าด้วยกัน ๓๐๐
เรื่อง ปรากฏอยู่ใน *กถาสริตสาคร* (สาครอันเป็นที่รวม
กระแสนิยาย) เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า *นิทานเวตาล* เป็น
เพียงแค่່เลี้ยวหนึ่งของนิทานในภาษาสันสกฤตที่เชื่อกันว่า
เป็นนิทานที่เก่าแก่ที่สุดในโลก เมื่อเทียบกับนิทานที่เก่าแก่
แล้วอย่างนิทานอาหรับ นิทานเปอร์เซีย หรือแม้แต่นิทาน
ของชาวยุโรป

สำหรับ นิทานเวตาลกับคนไทยดูจะข้องเกี่ยวคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ด้วย น.ม.ส. (พระนามแฝงของพระราช-วรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ) ได้ทรงแปลและเรียบเรียง ทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นที่รู้จักแก่นักอ่านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๑ โดยพระองค์ทรงแปลจากฉบับภาษาอังกฤษจำนวนของเซอร์ริชาร์ด เบอร์ตัน จำนวน ๙ เรื่อง กับจำนวนของ เอช.ทอนร์นีย์ อีก ๑ เรื่อง รวมแล้ว ๑๐ เรื่อง มิได้แปลครบทั้ง ๒๕ เรื่อง หรือแปลตรงจากภาษาสันสกฤตตั้งจำนวนแปลชั้นหลังของอาจารย์ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา แต่กระนั้นจำนวนแปลของ น.ม.ส. ก็ยังคงเป็นที่นิยมยกย่องอาจด้วยเพราะเป็นจำนวนแปลที่เรียงง่ายงดงาม มีชั้นเชิงวิพร้อมกันก็สอดแทรกอารมณ์ขัน ทั้งยังได้ลำดับเรื่องเสียใหม่ให้มีทั้งภาคต้นเรื่องและภาคปลายเรื่อง จะคล้ายๆว่าเป็นกลวิธีเล่าเรื่องซ้อนเรื่อง นิทานเวตาลไว้อีกชั้นหนึ่ง

อนึ่ง นิทานเวตาลของ น.ม.ส. ฉบับที่แพร่ว่่านักพิมพ์นำมาจัดพิมพ์ขึ้นนี้ ได้ใช้ต้นฉบับของสำนักพิมพ์จำลองศิลป์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๔ กับฉบับพิมพ์ของสำนักพิมพ์คลังวิทยาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ในการเทียบเคียง ทั้งได้อาศัยหนังสือเรื่อง *กถาสริตสาคร* *ฮีโตปเทศ* และ *นิยายเบงคลี* ของเสฐียรโกเศศ กับอีกเล่มสำคัญ คือ *อภิธานสังเขป* เรื่อง *ศกุนตลา* พระราชนิพนธ์ของสิ้นเกล้ารัชกาลที่ ๖ เป็นแหล่งสอบค้นในการทำเชิงอรรถเพิ่มเติม อีกทั้งท้ายเล่มนอกจากยังคงผนวกบทความเชิงวิเคราะห์ นิทานเวตาล

โดย ชลธิรา ลัตยาวัฒนา จากหนังสือ สารานุกรมแนะนำ
หนังสือดี ๑๐๐ เล่มที่คนไทยควรอ่านไว้ดั้งเดิมแล้ว
ในการพิมพ์ครั้งที่ ๗ นี้ ได้เพิ่ม ประชุมปาฐกถาเรื่อง
“นิทานเก่าๆ” ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ ฉบับพิมพ์
แจกในงานพระราชทานเพลิงศพจอมมารดาเลี่ยม เมื่อปี
พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นพิเศษแก่ผู้อ่านโดยคงอักขรวิธีไว้ตาม
ต้นฉบับ

แพรวสำนักพิมพ์

มิถุนายน ๒๕๕๔

คำนำ

(เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๑)

นิทานเหล่านี้ มีที่มาเดิมในหนังสือสังกฤต ชื่อ *เวตาลปัญจะ-
วีคดี* แปลว่า นิทาน ๒๕ เรื่องของเวตาล ซึ่งศิวกาสได้แต่ง
ไว้แต่โบราณ แลโสมทเวะได้นำเอามารวมเข้าไว้ในกถาสริต
สาครในราวครึ่งต้นแห่ง ๑๐๐ ปีที่ ๑๒ แห่งคริสต์ศักราช
ต่อมาในระหว่าง ค.ศ. ๑๗๑๙ กับ ค.ศ. ๑๗๔๙ พระราชา
กรุงชัยปุระตรัสให้มีผู้แปล *นิทานเวตาล* จากภาษาสังกฤต
เป็นพีรัชภาษา* แลมีผู้แปลเป็นหินที่ภายหลัง เรียกว่า
ไพตาลปัจจีลี แลทั้งแปลเป็นภาษาอินเดียอื่นๆแทบทุก
ภาษา

นิทานเวตาล ทั้งฉบับสังกฤตแลฉบับหินที่ ได้มีคน
อังกฤษแปลเป็นภาษาอังกฤษ แลทั้งนายร้อยเอก เซอร์
อาร์. เอฟ. เบอร์ตัน ได้นำเอาเรื่องมาแต่งยกย่องไปตาม
สำนวนโวหารของเขา สำหรับให้คนอังกฤษอ่านอีกชั้นหนึ่ง
แต่ไม่เต็มทั้ง ๒๕ เรื่อง ถ้าใครอ่าน *นิทานเวตาล* ในภาษา
อังกฤษ อ่านฉบับของเบอร์ตันสนุกกว่าฉบับอื่น ถ้าจะ

* Braj Bhasha the dialect of Braj, a form of Hindi Spoken
in the neighbourhood of Mathara and other of the north-western
provinces. (H.H.Wilson)

เปรียบกับเครื่องเพชรพลอยที่ทำเป็นวัตถุสำหรับประดับกาย ก็เหมือนกับพลอยแหกอย่างดี ซึ่งช่างฝรั่งเอาไปฝังในเรือนทองคำอันมีรูปแลลายงดงาม ถูกตาผู้ดูที่ไม่ใช่แขก ถึงผู้อ่านมิใช่ฝรั่ง ก็เห็นดีอย่างฝรั่งได้ เพราะอ่านภาษาอังกฤษ

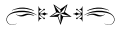
ส่วนฉบับภาษาไทยนี้ ได้ใช้ฉบับเบอร์ตันเป็นหลักในการเรียบเรียง ถ้าจะเอาเทียบกับฉบับที่แปลตรงมาจาก ลัสมิตหรือหิทธิ จะเห็นผิดกันมาก เพราะในฉบับอังกฤษ มีสำนวนความคิดแลโวหารของเบอร์ตันปะปนอยู่ก็มากขึ้นหนึ่งแล้ว ข้าในภาษาไทยมี น.ม.ส. ปกลงไปอีกชั้นหนึ่งเล่า อนึ่ง เรื่องในฉบับไทยนี้ บางเรื่องไม่มีในฉบับเบอร์ตัน บางเรื่องในฉบับของเบอร์ตันไม่ได้เอามาลงในหนังสือนี้.

พิเชษฐภณ

คลองบางกอกใหญ่

กรุงเทพฯ วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๑

สารบัญ

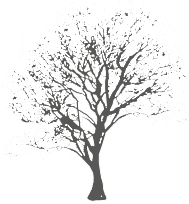
คำนิยม	(๔)
คำนำสำนักพิมพ์	(๙)
คำนำผู้เขียน	(๑๒)
ต้นเรื่อง	๑
เรื่องที่ ๑	๒๙
เรื่องที่ ๒	๖๓
เรื่องที่ ๓	๑๐๓
เรื่องที่ ๔	๑๒๑
เรื่องที่ ๕	๑๓๕
เรื่องที่ ๖	๑๖๑
เรื่องที่ ๗	๑๘๑
เรื่องที่ ๘	๒๑๑
เรื่องที่ ๙	๒๓๕
เรื่องที่ ๑๐	๒๕๕
ปลายเรื่อง	๒๖๓

ภาคผนวก

๒๗๑

เกี่ยวกับผู้เขียน

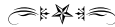
๓๑๔

นิ ก า บ เ ว ต า ล

ต ั บ เ รื่ อ ง

WS-ราชา ทรงนามวิกรมมาทิตย์^๑ ครองราชย์อยู่กรุงอุชชยีนี^๒ นับเวลามาถึงบัดนี้ได้เกือบ ๒,๐๐๐ ปี พระองค์เป็นกษัตริย์ ทรงนามเลื่องลือ สามารถทั้งในทางศึกแลในทางปกครอง ไพร่ฟ้าประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ทั้งเป็นผู้เอื้อเฟื้อต่อการ เรียนรู้ มีปราชญ์ ๙ คน เรียกว่า เนวรัตน์กวี^๓ คือกาลีทาส เป็นต้น แต่งกลอนยอพระเกียรติไว้ปรากฏจนเวลานี้ว่า

^๑นามวิกรมมาทิตย์ คือ วิกรม แล อาทิตย์. อ่านว่าวิกรมมาทิตย์ หรือ วิ กระ มา ทิตย์

^๒อุชชยีนี เป็นพระนครหลวงแห่งแคว้นอัสสันติ ที่สถิตพระเจ้าวิกรมมาทิตย์ มหาราช และเป็นนครอันเคารพแห่งหนึ่งของพวกถือไสยศาสตร์ ในภาษามคธเรียก อุชเชนี และในปัจจุบันเรียก อุชเชน (เขียนตัวโรมันว่า Ujjein) (อภิธาน ร.๖)

^๓เนวรัตน์กวี คือกวีทั้ง ๙ ซึ่งอยู่ ณ ราชสำนักพระเจ้าวิกรมมาทิตย์นคร อุชชยีนี และมีนามปรากฏว่า (๑) ชันวันตรี (๒) กษปณกะ (๓) อมรสิงห์ (๔) คังกุ (๕) เวตาลภักต์ (๖) ษฎฺฐกรรปร (๗) กาลีทาส (๘) วาราหะมิตีระ (๙) วรจุจิ (อภิธาน ร.๖)

รัชกาลพระวิกรมมหาราชเป็นเวลาที่วิชารุ่งเรือง

ประวัติของพระราชพงศาวดารนี้ มีเรื่องจริงปะปนกันกับเรื่องซึ่งประดิษฐ์ขึ้น กล่าวตามความเป็นคำนำเรื่องนี้ว่า เมื่อพระวิกรมมหาราชทรงครองสมบัติรุ่งเรืองอยู่หลายปี จนพระชนมายุได้ ๓๐ พรรษา จึงทรงพระดำริว่า บ้านเมืองต่างประเทศที่ได้ทรงยินชื่อ แต่มิได้เคยเห็นนั้นมีมาก สมควรจะเสด็จไปดูให้เห็นเสียสักครั้งหนึ่ง ราชประสงค์คือจะเที่ยวสอดรู้การในบ้านเมืองเหล่านั้น หาช่องทางที่จะเอารวมเข้ามาเป็นเมืองขึ้นด้วยกำลังอาวุธหรือกำลังปัญญา ทรงคิดจะนี้ จึงมอบราชการบ้านเมืองให้พระอนุชา ทรงนามพระภรรตฤ-ราชปกครองแทนพระองค์ แล้วทรงเครื่องปลอมเป็นโยคี^๔ มีพระโอรสองค์ที่ ๒ ทรงนามธรรมวัชตามเสด็จ เที่ยวเตร็ดเตร่ไปในป่าแลเมืองต่างๆ

พระภรรตฤราชผู้อนุชา ซึ่งปกครองสมบัติแลราชการเมืองแทนพระราชานั้น เป็นบุรุษมีเหตุทัยซุ่มซ่ามเป็นปกติ เพราะได้เสียนางผู้เป็นชายาไปด้วยเหตุประหลาด มีเรื่องตามที่กล่าวต่อกันมาว่า วันหนึ่งพระภรรตฤราชเสด็จออกล่าเนื้อในป่า พบหญิงแม่หม้ายเข้าสู่กองเพลิงซึ่งเผาศพพราหมณ์ผู้สามี หญิงนั้นแสดงความมั่นใจในใจปราศจากความสะทกสะท้าน ครั้นพระภรรตฤราชเสด็จกลับถึงวัง จึงเล่าแก่นางผู้เป็นชายาแห่งพระองค์ว่า นางพราหมณ์มีความสัตย์แล

^๔โยคี ผู้รู้หรือผู้ศึกษาในโยคกรรม มักใช้เรียกพราหมณ์ที่ได้อยู่ในป่าและทรมานตนด้วยอาการต่างๆ

ความกล้าฉันทันนั้นๆ พระชายาทูลตอบว่า เมื่อผัวสิ้นชีพ
ไปแล้ว หญิงดียว่อมจะสิ้นชีวิตด้วยเพลิงแห่งความทุกข์
หาต้องตายในกองเพลิงซึ่งเผาศพสามีไม่ พระภรรตฤราช
ทรงฟังดังนั้นก็นิ่งตริตรอง มิได้ตรัสประการใด ครั้นวันรุ่ง
เสด็จออกป่าล่าเนื้ออีกครั้งหนึ่ง ไม่ช้าตรัสให้มหาดเล็กเชิญ
เครื่องทรง ซึ่งขาดแลเปื้อนเปรอะ กลับไปทูลพระชายาว่า
เกิดเหตุวิบัติในป่า พระภรรตฤราชสิ้นพระชนม์เสียแล้ว
พระชายาได้ยินดังนั้นก็ล้มลงสิ้นชีวิตด้วยเพลิงแห่งความทุกข์
พระภรรตฤราชกลับจากป่าก็เสียพระหฤทัยหนักหนา มี
อาการซึมเซากระเดียดไปข้างจะออกเป็นฤๅษี^๕อยู่รำไป แม้มี
ชายองค์อื่นๆ จำนวนไม่น้อยก็ไม่ทำให้แช่มชื่นได้ (จนได้
นางมาใหม่อีกองค์หนึ่ง)

เมื่อได้รับตำแหน่งปกครองแทนพระองค์พระราชแล้ว
พระภรรตฤราชก็ปฏิบัติราชการโดยทางที่ชอบ แต่ไม่สนุก
ในงานที่กระทำ จนกามเทพ^๖ แผลงศรดอกไม้ทะลุหฤทัยอีก
ครั้งหนึ่ง

^๕ ฤๅษี แปลว่า ผู้มีปัญญาอันได้มาจากพระเป็นเจ้า ฤๅษีมีเป็นหลายชั้น
เช่น ราชมรรษี (เจ้าฤๅษี) พราหมณรรษี (พรหมฤๅษี) เทวรรษี (เทพฤๅษี) มหรรษี
(มหาฤๅษี) เป็นต้น และมีความรอบรู้สูงต่ำต่างๆ กัน มีอยู่ทั่วไปนับว่าเป็นพราหมณ์
อย่างสูง (อภิธาน ร.๖)

^๖ กามเทพ ไอรสพระวิษณุกับพระลักษมีหรือนัยหนึ่งว่า เกิดจากนาภี
พระพรหม, เป็นอภิตีในอัปสรคณา รูปเป็นชายหนุ่มช้วนแก้ว มีนางอัปสรเป็น
บริวาร ชายาชื่อนางรตี มีธนูต้นอ้อยเป็นอาวุธ มีตัวผึ้งต่อๆกันเป็นสายปลาย
ลูกธนูหรือลูกศรดอกไม้รวม ๕ ดอก หมายถึงกามคุณทั้ง ๕

นางนั้นมีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผมดั่งเมฆ
สีนิลโลหิตซึ่งอุ้มฝนห้อยอยู่ในฟ้า มีผิวซึ่งแยียดอกมะลิให้ได้
อาย มีตาเหมือนเนื้อทรายซึ่งระเวงภัย ริมฝีปากเหมือนดอก
ทับทิม คอเหมือนคอนกเขา มือเหมือนสีแห่งท้องสังข์ เอว
เหมือนเอวเสือดาว บาทเหมือนดอกบัว พร้อมด้วยลักษณะ
นางงามอย่างแขก ซึ่งไทยเราที่แต่งกายก็กลอนก็พลอยเอา
อย่าง มาเห็นงามไปด้วย

พระชายาองค์ใหม่งามเช่นนี้ พระภรรตฤราชก็ลืมหลง
แต่นางมิได้ตั้งใจรักติดต่อพระสามี กลับไปมีใจรักใคร่กับ
อำมาตย์หนุ่มคนหนึ่ง ชื่อมหิบาล มิซำก็เกิดเหตุ

ในที่ใกล้พระราชวัง มีพราหมณ์คนหนึ่งกับภริยา เป็น
คนจนยากแค้นแสนเข็ญ ไม่รู้จะทำอะไรก็ทำตบะ คืออดข้าว
แลทรมานตัวต่างๆ หน้าหนาวลงเช่นน้ำ หน้าร้อนนั่งผิงไฟ
รอบตัว จนเทวดาเบ็ดเตล็ดพากันยำเกรงทั่วไป ในที่สุด
เทวดุตกลงมาจากสวรรค์ ยื่นผลไม้ให้ผลหนึ่ง บอกว่าเป็น
ผลไม้อำมฤต ถ้ากินแล้วจะยืนชีวิตอยู่ค้ำฟ้า

ครั้นเทวดุตอันตรธานไปแล้ว พราหมณ์ก็อ้าปากซึ่ง
พินหนมดไปแล้วเพื่อจะกัดแลกินผลอำมฤต พอนางพราหมณี
ร้องห้ามว่า “ท่านเอ๋ย ท่านจงยังซึ่งใจดูก่อน ความตายนั้น
เป็นทุกข์ชั่วขณะเดียว ความมีชีวิตยากแค้นเช่นเรานี้เป็น
ทุกข์ยาวนาน ท่านอยากจะมีทุกข์เช่นนี้จนค้ำฟ้าหรือ ความ
ยากจนนี้เป็นบาปที่เราทำไว้ในหนหลัง ท่านจะยึดทุกข์คือชีวิต
นี้ไปทำไมเล่า ผลไม้นั้นท่านอย่ากินเลย”

พราหมณ์ได้ยินภริยาหัวงตั้งนั้นก็ลั้งเลในใจ นั่งนิ่ง ปากอ้าตาเพ่งอยู่สักครู่หนึ่ง จึงกล่าวแก่ภริยาว่า “ข้าได้รับ ผลไม้นี้ไว้จากเทวดาทูตด้วยหมายจะกิน เมื่อเจ้าคัดค้านจะนี้ ข้าก็สงสัยในใจ เจ้าผู้มีปัญญาจะเห็นควรให้ข้าทำอย่างไร ต่อไปเล่า”

นางพราหมณ์ตอบว่า “ท่านกับข้าพเจ้าเวลานี้ก็แก่แล้ว ความชราย่อมเกียดกันความสุขซึ่งมีในใจหนุ่มแลสาว คนแก่ จะอยู่ปรึมปราอีกช้านานก็หาประโยชน์มิได้ ถ้าการกินผลไม้นี้ กลับให้ความเป็นหนุ่มแก่ท่าน ข้าพเจ้าก็จะมิคัดค้านเลย”

พราหมณ์ได้ยินภริยากล่าวตั้งนั้นก็ลั้งเลความลั้งเลในใจ ทิ้งผลไม้ลงยังพื้นดิน นางพราหมณ์ก็ยินดี แต่ช้อนความ อิ่มใจไว้มิแสดงให้สามีเห็น ความอิ่มใจนั้นเกิดแต่ความเห็น แก่ตนเองฝ่ายเดียว คือนางพราหมณ์เห็นว่า นางได้อยู่เป็น สามีภริยากับพราหมณ์มากี่ช้านานจนถึงความชราเห็นปานจะนี้ แล้ว ถ้าสามีกินผลอำมฤตยีนยงต่อไป ส่วนนางเองมีพื้น ความตายได้ไซ้ ความเที่ยงธรรมจะมีก็หาไม่ ครั้นสามีทิ้ง ผลอำมฤตลงบนพื้นดินจะนั้นแล้ว นางก็กล่าวติเตียนความ มีอายุยืนซ้ำเติมอีก จนสามีเห็นจริง กลับโกรธเทวดานำ ผลอำมฤตมาให้ด้วยความปองร้าย หยิบผลไม้ นั้นจะโยน เข้ากองไฟ ภริยาห้ามไว้แล้วกล่าวว่า “ท่านอย่าเพ่อทำเร็ว ไปนัก ผลไม้นี้มีไซ้ของหางาย เมื่อได้มาแล้วก็ควรใช้ให้เป็น ประโยชน์ ท่านจงไปเฝ้าพระภรรตฤราช ถวายผลไม้ นี้ เธอ คงจะประทานรางวัลให้สมแก่ราคาของ รางวัลนั้นแหละจะ

ปลอดทุกข์คือความจนของเรา ท่านทำตบะมาช้านานจนได้ผล
เช่นนี้แล้ว ท่านจะกระทำตามคำข้าเพื่อให้ผลแห่งตบะนั้นเป็น
เครื่องนำมาซึ่งความสุขเถิด”

พราหมณ์สามิได้ฟังภริยากล่าวดังนั้นก็เห็นด้วย จึง
นำผลอำมฤตเข้าไปเฝ้าพระภรตฤราช ทูลให้ทราบคุณแห่ง
ผลไม้ นั้น แล้วทูลว่า “พระองค์จงรับผลไม้นี้เป็นของซึ่ง
ข้าพเจ้าถวายเถิด พระองค์ทรงพระชนมายุยืนนาน จะได้เป็น
ที่พึ่งแก่ประชาราษฎร์ทั่วไป แลถ้าประทานรางวัลแก่ข้าพเจ้า
ให้สมแก่ค่าแห่งผลไม้ ความเป็นที่พึ่งของพระองค์ก็จะยิ่ง
แผ่กว้างหรือออกไป”

พระภรตฤราชได้ฟังดังนั้นก็ทรงยินดี รับผลไม้จาก
พราหมณ์ แล้วตรัสให้พราหมณ์ตามเสด็จเข้าไปในคลังทอง
อันเป็นที่ซึ่งทองทรายกองอยู่หลายพ้อม แล้วตรัสให้พราหมณ์
ขนเอาไปเต็มแรงที่จะขนได้ พราหมณ์ก็เปลื้องผ้าออกห่อ
ทองทราย และบรรจุในที่ต่างๆซึ่งจะบรรจุได้ รวมทั้งในปาก
อันพูดคล่องแลไม่มีพินนั้นด้วย ครั้นพราหมณ์ออกจากวัง
ไปแล้ว พระภรตฤราชก็เสด็จไปสู่ตำหนักแห่งพระชายา
องค์ใหม่ ประทานผลไม้แก่นางแล้วตรัสว่า “เจ้าจงกินผลไม้
อำมฤตนี้เถิด ความงามของเจ้าจะอยู่ให้ข้ามไปชั่วกาลนาน”

พระชายาซึ่งมีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผมหงอก
เมฆสีนิลโลหิตซึ่งอุ้มฝนห้อยอยู่บนฟ้า มีผิวซึ่งแยบดอกมะลิ
ให้ได้อาย ฯลฯ ฯลฯ ทรงรับผลอำมฤตจากพระภรตฤราช
แล้ว วางพระหัตถ์บนอุระพระสามิ จุมพิตพระเนตรแล

พระโอรสจึงพลางทูลว่า “พระองค์จงเสวยผลไม้ที่เถิด หรือ มิฉะนั้นแบ่งเสวยกับข้าพเจ้าองค์ละครึ่งผล เพื่อจะได้ยืน ชนมาอยู่ไปด้วยกัน ความเป็นสาวอยู่เสมอนั้น ถ้ามิได้มีชาย ผู้เป็นที่รักอยู่ด้วยแล้ว ประโยชน์อันใดจะมีเล่า”

พระภรรตฤราชทรงฟังดังนั้นก็แค้นขึ้นในพระหฤทัย แต่ตรัสแก่นางว่า ผลอำมฤตนั้นต้องกินคนเดียวหมดผล จึงจะมีคุณดังกล่าว ถ้าแบ่งกินคนละครึ่งก็ไม่มีประโยชน์เลย รับสิ่งเท่านั้นแล้วก็เสด็จไปจากตำหนักนาง ทั้งผลอำมฤตไว้ ใ้ นางเสวยตามสบาย

ฝ่ายพระชายาผู้มีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผม เหมือนเมฆสีนิลโลหิตซึ่งอุ้มฝนห้อยอยู่บนฟ้า ฯลฯ ฯลฯ ครั้นพระสามีเสด็จพ้นตำหนักไปแล้ว นางก็ตรัสให้คนสนิท ไปตามอำมาตย์หนุ่มผู้เป็นที่พึงพระหฤทัยไปที่ตำหนัก แล ประทานผลอำมฤตแก่อำมาตย์หนุ่มด้วยกิริยาแลวจา ซึ่ง สำแดงเสน่หาอย่างน้อยเสมอกับที่ได้แสดงต่อพระภรรตฤราช ผู้สามี อำมาตย์หนุ่มรับผลอำมฤตด้วยกิริยาแลวจาซึ่ง สำแดงเสน่หาไม่หย่อนกว่าที่นางสำแดง แล้วกลับจากตำหนัก พระชายา พบนางสนมรูปงามคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่พิศวาสของ อำมาตย์หนุ่ม ๆ ก็ให้ผลอำมฤตแก่นางนั้นด้วยกิริยาแลวจา ซึ่งสำแดงเสน่หาไม่หย่อนกว่าที่ได้แสดงต่อพระชายาประมาณ ๕ นาทีซึ่งพ้นมาแล้ว นางสนมรูปงามได้รับผลไม้สำคัญ ไม่ ทราบเรื่องแต่เดิมมา คิดจะหาความชอบต่อพระภรรตฤราช โดยความฝันว่าจะได้เป็นใหญ่ จึงนำผลไม้ไปถวาย ทูลว่าเป็น

ผลอำมฤต ซึ่งถ้าเสวยให้หมดผล จะทรงพระชนม์ยืนยาว
ชั่วกาลปาวสาน

พระภรรตฤทธราชทรงรับผลอำมฤตจากนางแล้ว ประทาน
ทรัพย์เป็นรางวัลมากมาย ครั้นนางออกจากที่เฝ้าแล้วก็ทรง
ถือผลไม้ในพระหัตถ์ พิศพลางทรงรำพึงว่า

“มายาคือความมั่งคั่ง แลมายาคือความรักนี้มีคุณดี
ที่ไหนบ้าง ความชื่นบานอันเกิดแต่มายาทั้งสองนี้อยู่ได้ครู่เดียว
ก็กลับเป็นความขมตลอดชาติ ศฤงคาร^๙นี้เหมือนเหล่าใน
ถ้วยของนักเลงสุรา เมื่อจิบครั้งแรกมีรสดีเอิบอาบไปทั่วกาย
ยิ่งดื่มบ่อยเข้ายิ่งหย่อนรส ในที่สุดเป็นทุกข์อันหนัก ชีวิตนี้
มิใช่อื่นไกล คือความหมุนเวียนแห่งความชื่นบานซึ่งเป็น
ความหลง กับความเร่าร้อนซึ่งเป็นความจริงเท่านั้น วันที่จะ
ตื่นจากชีวิตก็คือวันที่สุดแห่งชีวิตนั่นเอง ทางที่สองรองความ
ตื่นจากชีวิตนี้ก็คือความเป็นดาบส วัศรัทธาในตบะเพื่อ
พระผู้เป็นเจ้าของจะได้ทรงกรุณาประทานในโลกหน้า ความสุข
ซึ่งไม่ประทานในโลกนี้”

เราได้กล่าวมาในเบื้องต้นว่า พระภรรตฤทธราชเป็นผู้มี
หฤทัยซึ้งเขาชวนจะเป็นฤษีอยู่เสมอๆ แล้ว ถ้อยคำที่ทรง
รำพึงนี้เป็นคำของคนทีใกล้จะออกป่าเป็นดาบส เราท่านฟังดู
ไม่เห็นได้ความเป็นเรื่องเป็นราวอะไร เพราะเรายังอยู่ห่างไกล
จากความเป็นดาบสมาก แลมิได้แสงที่จะออกป่าเป็นฤษีเลย

^๙ศฤงคาร แปลว่า กาม

ส่วนพระภรรตฤทธราชนั้น เมื่อทรงรำพึงเช่นกล่าวนั้นแล้ว ก็ตกลงในฤทัยว่าจะออกป่าเป็นโยคี แต่ยังคงอยากจะสนทนากับพระชายา ผู้มีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ ฯลฯ ฯลฯ อยู่ จึงเสด็จไปตำหนักนาง ซ่อนผลอำมฤตไปด้วย ครั้นเสด็จถึงจึงตรัสถามว่าผลอำมฤตที่ประทานนั้น นางเสวยแล้วหรือ นางทูลตอบว่า “โชนพระองค์จึงตรัสถามเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้รับประทานก็กินแล้วเป็นแน่ พระองค์ทรงเห็นข้าพเจ้าสว่น้อยไปกว่าเมื่อตะกี้นี้หรือ”

พระภรรตฤทธราชทรงหยิบผลอำมฤตออกชูให้นางดูแล้วมีดำรัสแก่ราชบุรุษอำนาวยวิธีตัดหัวนางอย่างละเอียด ส่วนผลอำมฤตนั้นมารับสั่งให้ล้างจนสิ้นมลทินที่ติดจากมือคนต่างๆ แล้ว ก็เสวยหมดทั้งผลแล้วทั้งราชสมบัติเข้าป่าเป็นโยคี คนบางพวกกล่าวว่า พระภรรตฤทธราชยังทรงโยคะอยู่ในแถบเขาหิมาลัย อันเป็นที่กว้าง ยากที่ใครจะไปตามพบ คนบางพวกกล่าวว่า เมื่อจำเรณูตบะยิ่งๆ ขึ้น ก็ได้เข้าร่วมอยู่ในภาวะแห่งพระผู้เป็นเจ้า อันเป็นที่ประมวลคนดีทั่วไป

ส่วนราชสมบัติกรุงอุชชยนิซึ่งว่างผู้ปกครองนั้น ก็รื้อจนถึงพระอินทร์ตามเคย พระอินทร์ตรัสให้อสูรตนหนึ่งชื่อ ปัทพีบาล ลงมาป้องกันกรุงอุชชยนิมิให้มีภัยมาถึง ต่อเมื่อพระวิกรมมาติศย์กลับเข้ากรุงเมื่อใดจึงให้อสูรกลับไปที่อยู่ได้ ปัทพีบาลรับเหว็บัญชาดังนั้นก็มาอยู่ประจำการที่กรุงอุชชยนิ ฝ้ายามทั้งวันทั้งคืนมิให้ภัยมีมาได้

ฝ่ายพระวิกรมมาติศย์ เมื่อเสด็จพาพระโอรสปลอมเป็น

โยคีเที่ยวเตร็ดเตร่ตามเมืองและป่าต่างๆ ประมาณปีหนึ่ง ก็บังเกิดเบื่อหน่าย เพราะเสื้อผ้าเครื่องทรงไม่สบายควรแก่ราชูปโภค บางคราวก็หิว บางคราวก็ต้องต่อสู้สัตว์ป่าที่หนักกว่า กษัตริย์ ๒ องค์คือเนื่อ ๒ ก้อน หนึ่ง พระราชาทั้งราชสมบัติ ไปนานก็คิดเป็นห่วง เกิดวิตกต่างๆ ทั้งได้ยินลือกันว่าพระภรรตฤราชทั้งเมืองเข้าป่าเป็นฤษีไปเสียแล้ว เหตุเหล่านี้รวมกันทำให้พระวิกรมมาทิตย์พาพระโอรสหั้นพระพักตร์สู่่นคร สององค์ทรงด่วนดำเนินหลายวัน ถึงประตูนครเวลาเที่ยงคืน พอจะเสด็จเข้าเมือง ก็มีผู้มีกายใหญ่ยืนขวางประตู ร้องถามด้วยเสียงดังสนั่นว่า “ใครมา จะไปไหน จงหยุดอยู่กับที่ แลบอกชื่อไปก่อน”

พระวิกรมมาทิตย์ทรงโกรธเป็นกำลัง ตรัสว่า “เราคือพระราชวิกรมมาทิตย์ จะกลับเข้าสู่่นครของเรา เจ้าคือใคร จึงกำเริบมาห้ามฉันนี้”

อสุรบัณฑิตตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่เทวดาให้มา รักษาเมืองนี้ ถ้าท่านคือพระราชวิกรมมาทิตย์จริง จงมาสู้กัน ลองฤทธิ์ดูก่อน”

พระราชตรัสว่า “ตกลง” เพราะไม่โปรดจะทำอะไร ยิ่งกว่ารบ ครั้นทรงเหน็บผ้าทรงมันคงแล้ว ก็ตรงเข้าต่อสู้กับอสุร อสุรนั้นกำหมัดเท่าผลแตงโม ลำแขนแข็งแรงราวตะบองเหล็ก ฟาดลงมาแต่ละครั้งดังต้นไม้ใหญ่ซึ่งพายุพัดล้มฟาดลงมา ส่วนพระราชาขึ้นสูงเพียงสะดือยักษ์ ยักษ์ก็มลงฟาดกำหมัดคราวไรก็ตวาดด้วยเสียงอันดัง คนที่ไม่กล้าหาญ

มันคงอาจแพ้เพราะเสียงนี้เป็นอย่างดี

ต่อสู้อยู่กันอยู่ครู่หนึ่ง ยักษ์เหยียบพลาดล้มลง พระราชบุตรเข้าช่วยหนึ่งทับอยู่บนท้องยักษ์ พระราชาขึ้นชื่ออยู่บนคอ สองพระหัตถ์จิกลงไปเ็นกระบอกตา ตรัสว่าถ้ายักษ์ไม่ยอมแพ้ จะควักดวงตาออกเสีย

ยักษ์ร้องทูลว่า “พระองค์ได้ทีแล้ว นับว่าทำให้ข้าพเจ้าล้มได้ ข้าพเจ้ายอมถวายชีวิตของพระองค์แก่พระองค์”

พระวิกรมมทิตยฺทรงสำรวจแลตรัสว่า “เจ้าจะเป็นบ้า ดอกกระมัง เจ้าอยู่ในอำนาจของข้าแล้ว ข้าจะตัดลมหายใจของเจ้าเสียก็ได้ในบัดนี้ เจ้าจะกลับมาให้ชีวิตของข้าแก่ข้าอย่างไรเล่า เจ้าไม่ต้องให้ชีวิตข้าๆ ก็มีชีวิตต่อไปได้”

ยักษ์ตอบว่า “พระองค์อย่างกล่าวเยอหยิ่งให้เกินไป พระองค์ตั้งอยู่ในความไม่รู้ พระองค์จะสิ้นชีวิตในเร็ววันนั่นเอง ถ้าข้าพเจ้าช่วยให้พระองค์พ้นภัยถึงแก่ชีวิต ก็คือข้าพเจ้ายอมถวายชีวิตแก่พระองค์ พระองค์จงฟังเรื่องซึ่งข้าพเจ้าจะเล่าถวาย แล้วทรงตรีกตรองดูเถิด ถ้าเชื่อข้าพเจ้าแลทำตามคำข้าพเจ้า พระองค์จะทรงชนมายุยืนยาว ประกอบด้วยผาสุกสวัสดิ เป็นที่พึงของประชาราษฎร์ไปชั่วกาลนาน แลเมื่อถึงคราวดับพระชนม์ ก็จะดับด้วยความไม่กระสับกระส่าย”

พระราชาแลพระราชบุตรเสด็จลงจากตัวยักษ์ยืนอยู่ยังดิน ยักษ์ลุกขึ้นนั่งแล้วเล่าเรื่องดังต่อไปนี้

“ในกรุงอุชชยีนีมีคนเกิดในวันเดือนปีเดียวกันแลฤกษ์เดียวกัน ๓ คน คนที่ ๑ คือพระองค์ผู้ทรงนามพระวิกรม-

มาทิตย์ คนที่ ๒ เป็นบุตรคนค้ำน้ำมัน คนที่ ๓ เป็นโยคี
ฆ่าคนที่ ๒ ตายเสียแล้ว โยคินั้นฆ่าคนทั้งหลายที่มีโอกาส
ฆ่าได้เพื่อบูชานางทุรคา^๔ ครั้นฆ่าบุตรคนค้ำน้ำมันแล้ว โยคี
ก็ไปทำตบะห้อยตัวเอาหัวลงอยู่บนต้นไม้ในป่าช้า มีความคิด
จะฆ่าพระองค์ผู้เป็นพระราชอา แลได้ฆ่าแล้วซึ่งบุตรของตน”

พระราชอาตรัสถามว่า “โยคีเหตุใดจึงมีบุตร”

ยักษ์ตอบว่า “ข้าพเจ้ากำลังจะเล่าอยู่เดี๋ยวนี้ ในเวลา
ซึ่งพระราชบิดาของพระองค์ยังทรงพระชนม์ครองราชสมบัติ
อยู่นั้นวันหนึ่งเสด็จออกเที่ยวป่า ได้ทอดพระเนตรเห็น
โยคีตนหนึ่งนั่งทำตบะอยู่ในป่า ผุงปลวกพากันมาทำรัง
เกาะอยู่รอบตัวโยคี สัตว์เลื้อยคลานต่างๆ พากันไต่ตามกาย
แลหน้า हमาร่าทำรังห้อยอยู่บนผม แต่โยคีก็มีได้รู้สึกตัว
นั่งนิ่งเหมือนคนไม่มีใจต่อ พิจารณาละเอียดจึงเห็นได้ว่า
มีชีวิต พระราชาทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็แปลกพระหฤทัย
สักครู่หนึ่งก็เสด็จคืนพระนคร ทรงม้าหนึ่งตรีภตรองตลอดทาง
ครั้นถึงพระนครก็รับสั่งถึงโยคินั้นร่ำไป ยิ่งทรงนึกถึงแล
รับสั่งถึง ก็ยิ่งใคร่ทรงทราบเรื่องแลทดลองตบะแห่งโยคินั้น
ในที่สุดมีรับสั่งให้ปาวร้องท้าวพระนครว่า ถ้าผู้ใดทำให้โยคี
เข้ามาในพระนครได้อย่างล่ำพั้งความซักชวน จะประทาน
รางวัลมีจำนวน ๑๐๐ เหริยญสุวรรณ

^๔นามพระอุมา ปางที่มีภาคข้านากลัวและดูร้าย พอหฤทัยแต่ให้บูชา
ด้วยโลหิตคน, ปางนี้มีรูปเป็นหญิงผิวเหลืองงาม ทรงพยัคฆ์เป็นพาหนะ (เสฐียร-
โกเศศ)

“ยังมีนางเวศยา^๔ คนหนึ่ง ชื่อนางवलันตเสนา มีชื่อเสียงชานาญการร้องรำทำเพลงยิ่งกว่าสามารถสำรวมฤดี นางนั้นเข้าไปเฝ้าพระราชบิดาของพระองค์ อาสาจะไปนำโยคี เข้ามายังห้องพระโรง และจะให้แบกทารกมาด้วย พระราชาทรงฟังก็สงสัยคำที่นางกล่าวว่าจะทำได้ แต่ประทานใบปลู แก่ นางใบหนึ่งเป็นสัญญา ตกกลงให้ทำตามอาสา แล้ว ประทานอนุญาตให้ออกจากห้องพระโรงไป

“นางवलันตเสนาครั้นออกจากที่เฝ้าแล้วก็ไปยังป่า เทียวหาโยคี พบนั่งหิวแลกระหายน้ำอยู่แถบใกล้ต้นไม้ใหญ่ มีอาการเหมือนใกล้จะสิ้นชีวิตด้วยความร้อนแลความหนาว นางจึงทำอาหารน้ำอย่างหนึ่งซึ่งมีรสหวานแหลม ค่อยย่องเข้าไปใกล้แล้วค่อยๆ ป้ายอาหารนั้นที่ปากโยคี ๑ รู้สึกความหวาน ก็เลียอาหารนั้นเข้าไป นางก็ป้ายเติมอีกเป็นหลายครั้ง ครั้นวันที่สามโยคีค่อยมีกำลัง พอรู้สึกหิวป้ายที่ปากก็ลืมตา ขึ้นดู เห็นนางवलันตเสนา ก็ถามว่า ‘เจ้ามาที่นี่ทำไม’

“นางवलันตเสนาเตรียมตอบไว้แล้ว ครั้นโยคีถาม ดั่งนั้น ก็ตอบว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นลูกสาวเทวดา ได้กระทำพรต อยู่ในสวรรค์ บัดนี้ข้าพเจ้าลงมาพักอยู่ในป่านี้เพื่อจะถือพรตต่อไป’

“โยคีเห็นนางรูปร่างงามก็คิดว่า การทรงพรตอยู่ใกล้ๆ นางมีโฉมเช่นนี้สำราญกว่าอยู่คนเดียวมาก จึงถามว่าที่อยู่ของนางอยู่ที่ไหน นางवलันตเสนา ก็ชี้ว่าอยู่ใกล้ๆ นั้นเอง

^๔เวศยา หญิงผู้หาเงินในทางร่วมประเวณี, หญิงผู้มักมากในгамคุณ

แล้วแกะดินปลวกก็ให้หลุดจากกายโยคี ชักชวนให้อาบน้ำชำระกาย แล้วพาไปที่กระท่อมซึ่งได้จัดให้มีผู้มาสร้างขึ้นเตรียมไว้ไปนั้น ครั้นถึงกระท่อมได้เห็นของดี ๆ ต่าง ๆ ซึ่งควรแก่ชาวนคร ล้วนเป็นสิ่งซึ่งโยคีไม่เคยพบเห็น โยคีก็พิศวงยิ่งนัก นางวสันตเสนาอธิบายว่า นางถือพรตชนิดที่ต้องใช้ของดีที่สุดซึ่งจะหาได้ ต้องแต่งตัวให้สวย ต้องกินอาหารประกอบด้วยรสทั้ง ๖ ทั้งต้องบำรุงความรื่นเริงต่าง ๆ (ชะรอยจะทำนองเดียวกันกับชนหมู่หนึ่ง ซึ่งนับถือคำสั่งสอนของวัลลภาจารย์^{๑๐} ยังมีอยู่ในอินเดียจนทุกวันนี้)

“ครั้นไปถึงกระท่อมนางวสันตเสนาก็เล็งดูโยคีเป็นอันดี ฝ่ายโยคีเมื่อได้รู้รสทั้ง ๖ ก็ชอบใจ ละพรตอย่างเก่ามาถือพรตอย่างใหม่ ถือการกินแลดื่มแทนการอด มิซ้าก็ได้ อยู่กินกับนางวสันตเสนา ตามวิธีคณธรรพวิวาหะ^{๑๑} ครั้น ๑๐ เดือนล่วงแล้วไปก็มีบุตรคนหนึ่ง ดังนี้โยคีจึงมีบุตร

“ฝ่ายนางวสันตเสนาค้นมีบุตรแล้ว วันหนึ่งจึงชักชวนโยคีผู้สามีว่า ‘ดูกรท่านผู้ทรงโยคะ เราได้ถือพรตมาในป่านี้นานแล้ว มา เราไปยังทำน้ำอันเป็นบุญสถาน^{๑๒} ต่าง ๆ เพื่อล้างกายให้หมดบาปเป็นที่จำเริญสุขต่อไป’

^{๑๐} วัลลภาจารย์ ชื่อศาสดาองค์หนึ่งในนิกายไวษณพ โดยมีหลักคำสอนว่าไม่ควรถือพรตและทรมาณกายให้เป็นที่อภัยศแก่ร่างกาย (เสฐียรโกเศศ)

^{๑๑} คณธรรพวิวาหะ อยู่กินกันด้วยความพอใจ ไม่ต้องมีพิธีแต่งหรือผู้ใหญ่ยินยอม

^{๑๒} บุญสถาน สถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับแสวงบุญ-ชำระบาป บ้างเป็นแม่น้ำ, บ้างเป็นภูเขา

“โยคีได้ฟังดังนั้นก็เห็นชอบ จึงแบกทารกผู้บุตรขึ้นบ่า แล้วออกเดินตามนางผู้ภริยา นางก็นำตรงเข้ากรุงอุชชยินี เข้ายังห้องพระโรงในเวลาที่พระราชอาประทับอยู่ พระราชาเสด็จอยู่ท่ามกลางอำมาตย์มนตรี ทอดพระเนตรเห็นนางवलันตเสนานำโยคีแบกทารกเข้ามา ก็ทรงพระสรวลตรัสว่า ‘โอโห หญิงเวศยาไปพาโยคีแบกทารกมาแล้ว’

“พวกอำมาตย์มนตรีพร้อมกันทูลว่า ‘พระองค์ตรัสถูกแท้ หญิงคนนี้เจียวรับจะไปพาโยคีมา นางรับจะทำอันใด ก็ทำอันนั้นสำเร็จแล้วทุกประการ’

“พระราชาก็ทรงฟังก็ทรงพระสรวล ผู้ที่เฝ้าอยู่ก็หัวเราะขึ้นพร้อมกัน ประหนึ่งโยคีเป็นเครื่องสนุกอย่างใหญ่ ฝ่ายโยคีเมื่อได้ยินพระราชตรัสแลได้ยินคนอื่น ๆ พูดเล่ห์วาทะเกี้ยวกราวดังนั้น ก็คิดว่าพวกนี้เจียวแต่งนางไปล่อเรา ให้เสียผลแห่งตบะที่ได้บำเพ็ญมา ครั้นรู้สึกเช่นนั้นแล้ว ก็แบกลูกขึ้นบ่าสาปคนทั้งหลายที่อยู่ในที่นั้น แล้วออกจากห้องพระโรงไป คำที่โยคีสาปนั้นไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะเสียตบะเสียแล้ว

“ครั้นโยคีกลับไปถึงปากี่ฆาตบุตรของตนเสีย แล้วเริ่มทำตบะใหม่ มาดหมายจะแก้แค้นพระราชบิดาแห่งพระองค์ บัดนี้พระราชบิดาก็สิ้นพระชนม์ไปแล้ว โยคีตั้งหน้าจะทำร้ายพระองค์ต่อไป หวังจะเอาเลือดพระราชอาแลพระราชบุตรเป็นเครื่องบูชานางทูรคา เพื่อได้รับความเป็นใหญ่ในโลกเป็นรางวัล”

บัณฑิบาลเล่าเรื่องจบแล้ว ก็ทูลพระวิกรมมัทิตย์ว่า “ข้าพเจ้าได้กล่าวสัญญาแล้วว่า จะช่วยชีวิตพระองค์ พระองค์จงฟังข้าพเจ้าเถิด ต่อไปนี้จงระวังพระองค์ อย่าเชื่อคำผู้มีสำนักในหมู่คนตาย แลทรงจำใส่พระหทัยไว้ว่า ผู้ใดมุ่งจะฆ่าชีวิตพระองค์ พระองค์อาจตัดหัวผู้นั้นเสียก่อนได้โดยคลองธรรม ต่อขึ้นไปจะทรงครอบครองสกลโลกด้วยความสุขปรากฏพระนามไปชั่วกาลนาน”

บัณฑิบาลทูลเท่านั้นแล้วก็อันตรธานไป พระวิกรมมัทิตย์กับพระราชาบุตรก็เสด็จเข้าไปในพระนคร

ฝ่ายชาวเมืองครั้นพระราชาเสด็จคืนครองสมบัติก็พากันยินดีรื่นเริง ต่างแต่งกายโอ้อ่าประกวดกัน บ้างก็ร้องรำทำเพลง บ้างก็ประโคมดนตรีก็กก้องไป เหนวรัตน์ก็แต่งกลอนยอพระเกียรติเชิดชูเป็นเครื่องจำเริญพระยศ พระราชาก็ทรงสำราญ แวดล้อมด้วยพระราชวงศ์ อำมาตย์มนตรีแลจตุรงคเสนา เหมือนหนึ่งสุรเทพนิกรแวดล้อม คักรเทวราชครองราชย์อยู่ในกรุงอมราวดี จัดเป็นทิพยนคร ฉะนั้น

ฝ่ายพระวิกรมมัทิตย์ ครั้นสงบความรื่นเริงในการเสด็จคืนนครแล้ว ก็ทรงปกครองประชาราษฎร์โดยเยี่ยงอย่างประเสริฐ คนทำผิดก็ลงราชทัณฑ์ตามโทษานุโทษ เป็นต้นว่า อำมาตย์คนหนึ่งขึ้นชื่อว่ารับสินบน ก็โปรดให้บริพัทธ์สมบัติของอำมาตย์นั้นไปขึ้นห้องพระคลังเสียสิ้น คนชาติต่ำคนหนึ่งมีกลิ่นเหล้าออกจากปาก ก็โปรดให้สักหน้าเป็นเครื่องหมาย